

Labiális illeszkedés a cseremiszi nyelvben.

Radloff (Phonetik der nördlichen Türkssprachen. Leipzig, 1882. 50—63) a magánhangzók illeszkedéséről szólóban megemlíti, hogy a labiális illeszkedés (Labial-Attraction),* a mely a törökség és a mongolság egy részében és (nagyon csekély terjedelemben) az osztják-szamojédokban (l. Castrén, Gramm. 35) található, előfordul az ugarságban is, nevezetesen a magyarban. Ezt a hangtani sajátóságot aztán részletesebben tárgyalta Balassa József a Nyelvőrben 'Egy második hangzóilleszkedés a magyarban' cím alatt (XVI. 345.).

Azonban a magyar e tekintetben nem egyedül áll az ugor nyelvek között, mert még egy van, a melyben a labiális illeszkedés meglehetősen terjedelemben ki van fejlődve, t. i. a cseremiszi. Ennek három fő-nyelvjárása közül kettőben: az erdeiben és a keletiben találkozunk vele; a hegyiben nyoma sincs.

A cseremiszi nyelvben annyival szélesebb körű a labiális illeszkedés, mint a magyarban, hogy nem csak a magas-, hanem a mélyhangú szavakra is kiterjed. Még pedig illeszkednek 1. a szótagos képzők és ragok közül azok, a melyekben középső nyelvéállással képzett magánhangzó (*o, ö, e*) van; 2. a mássalhangzós-végű tö és a mássalhangzós képzők vagy ragok közötti, középső nyelvéállással képzett magánhangzók.

*) Más az ú. n. teljes illeszkedés, a milyennek némi nyomai mutatkoznak a jurák-szamojédokban, pl. abl. *hóba-had, varñe-hed, anohod, habi-hid, paeidu-hud* (Castrén, Gramm. 25.); továbbá a finnben is, pl. *kala-han, metsä-hän, käte-hen, talo-hon, tyttö-hön, solmu-hun, mylly-hyn, peili-hin; sanota-han, syödä-hän, myytänehen, annettako-hon, kysyttäkö-hön, saataisi-hin.*

Az illeszkedés a szótőnek utolsó magánhangzója szerint történik, még pedig

tővégbeli *a, e, ä, i* után *e* (ritkábban *i, i*),
 " *o, u* " *o* (ritkábban *u*),
 " *ö, ü* " *ö* (ritkábban *ü*) következnek.

Ettől a szabálytól látszólagos eltérést találunk a keleti cseremiszenben, mikor a tőszó utolsó tagjának *o* a hangzója, a mely Genetz Arvid meghatározása szerint az *a* és az észti *ö* között álló meglehetősen nyílt gutturális [=hátsó] magánhangzó. Ez után hol *o*, hol *ö*, hol *e* következik, a szerint, hogy a megelőző szótagban minő magánhangzó van. Azonban az illeszkedés ezen esetben is csak látszólag történik az utolsóelőtti magánhangzó szerint; valósággal pedig a ragasztékok hangzója azon hangzó után igazodik, a melyből az *o* fejlődött, pl.*)

jumo-žo istene : *jumo* isten (vö. cserS. *jumo*),
üdor-žo leánya : *üdor* leány (vö. cserS. *üdür*),
imno-že lova : *imne* ló (vö. cserS. *ömne*),
βulo-žo kanczája : *βulo* kancza (vö. cserS. *vülo*).

Példáimat a következő forrásokból merítettem: 1. Budenz: Cseremiszen tanulmányok (NyK. III. IV.); 2. Wiedemann: Versuch einer Grammatik der tscheremissischen Sprache (Reval, 1847); 3. Genetz: Osttscheremissische Sprachstudien. I. Sprachproben mit deutscher Uebersetzung (Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja VII. — Az előszóban ígért nyelvtan és szótár, sajnos, még nem jelent meg).

A) Tisztán elváló szótagos képzők és ragok illeszkedése.

1. *-čo, -cö, -če* (=tat. *-či, -cī, csuv. -ze, -ža, -že*) (nomen possessoris képző): cserS. *paša-če* munkás; *mužang-če* jövődőlő | *ojo-čo* beszédes, fecsegő; *omu-čo* sokat alvó.

2. *-tomo, -domo, -dömö, -teme, -deme* (fosztó képző): cserS. *kuat-teme* erőtlen; *tam-deme* ízetlen; *nâmes-teme* szégyentelen;

*) CserS. = erdei, cserM. = hegyi, cserO. = keleti cseremiszen nyelvjárás.

mučas-teme végtelen; *vate-deme* nőtelen; *jilme-deme* néma (tkp. nyelvetlen); *tem-deme* telhetetlen | *mužo-domo* egészség (tkp. betegség nélkül való); *uš-tomo* esztelen; *kol-domo* süket (tkp. 'hallatlan' = nem halló); *vožul-domo* szégyentelen, szemtelen | *kü-dömö* éretlen; *kül-dömö* kelletlen || cserO. -*tomo*, -*tomö*, -*tome*: *kit-tome* kezetlen; *poto-tome* végetlen | *jol-tomo* lábatlan; *βuj-tomo* fejetlen; *čon-tomo* élettelen | *kürol-tomö* végtelen (?).

[CserM. -*tema*, -*dema*: *mučas-dema* végetlen; *suluk-tema* büntelen; *uš-dema* esztelen].

3. -*so*, -*sö*, -*se* (helyzetet és hozzátartozóságot jelentő melléknevek képzője): cserS. *kokla-se* közötté levő; *ola-se* városi; *tene-se* idei; *ümä-se* tavali; *ti-se* itteni; *keče-se* nappali; *tele-se*, *telem-se* teli; *kengeže-se* nyári; *pokšélne-se* középső; *lišne-se* közeli; *velne-se* felbli; *šengalne-se* hátulsó | *kudo-so* házi; *tu-so* ottani; *juto-so* éjjeli; *onžolno-so* elülső | *körgö-sö* belső; *möngö-sö* hátulsó; *örtö-sö* oldalt levő; *türü-sö* szélső; *ülnö-sö* alsó; *küdülnö-sö* melletti; *küšnö-sö* felső; *tünö-sö* külső; *mündürnö-sö* messze levő. — Ugyanaz a

-*so*, -*se* (-*šo*, -*še*, -*že*) mint sorszámnevek képzője: cserS. *ikte-se* első; *ve-se* második; *nilemi-se* v. -*še* 4-ik; *vizemi-se* v. -*še* 5-ik; *šememe-se* 7-ik; *kandakšeme-se* 8-ik; *indikšeme-se* 9-ik; *luad-ikte-že* 11-ik | *pervoj-so* első; *kokto-so* második; *kumu-so* v. -*šo* 3-ik; *kudumo-so* 6-ik; *lu-so*, *lumu-so* 10-ik; *luat-koktot-šo* 12-ik; *luat-kumut-šo* 13-ik || cserO. -*šo*, -*še*: *nolomo-še* 4-ik | *kumo-šo* 3-ik.

[CserM. a) -*ša*: *lišna-ša* közeli; *üln-ša* alsó; *küšna-ša* felső; *mindürn-ša* messze levő; b) -*ša*: *nülim-ša* 4-ik; *vizim-ša* 5-ik; *kum-ša* 3-ik; *kudum-ša* 6-ik; *šimut-ša* 7-ik].

4. -*do*, -*de* (névmási képző): cserS. *ti-de* ez; plur. *ni-ne* | *tu-do* az; plur. *nu-no*.

[CserM. *ti-da* ez, az; *ku-da* mely].

5. -*mo*, -*mö*, -*me* (nomen acti képző): cserS. *ešte-me* munka; *kušket-me* (šovulžo): elszakított (keszkenő); *male-me* (ver): alvó (hely); *oldal-me* megcsalt; *šübäl-me* köpedék; *pale-me* ismert, ismeretes, ismerős | *tol-mo* (kornena): jött (útunk); *poktu-mo* (voluk): hajtott (marha); *ru-mo* (pu): vágott (fa); *kuštu-mo* (orža): szárított (rozs); *koško-mo* (ver): száradó (hely); *kol kuču-mo* (üzgar): halfogó (eszköz); *čoč-mo* (avaaj): 'születő' (anya; azaz: a kítől vki született); *pu-mo* ajándék, adomány; *mu-mo* talált dolog; *mur-mo*

ének | *tüñüktö-mö* (*jeng*): tanított (ember); *jükštül-mö* (*ver*): fürdő (hely); *šüdür-mö* fonomány; *ör-mö* csodálatos.

[CserM. -*ma*: *il-ma* létel; *šo-ma* jövetel; *mur-ma* ének; *lült-ma* (nap)kelet].

6. -*šo*, -*šö*, -*še* (nomen agentis képző): *tüñem-še* (*ikšebe*): tanuló (gyermek); *numal-še* (*ömie*): (teher)hordó (ló); *ki-še* (*jing*): fekvő (ember); *kušketle-še* (*šovulžem*): elszakadt (kendőm); *šel-še* repedés; *vaske-še* hamarkodó; *sazerge-še* csorba | *tol-šo* (*una*): jövő (vendég); *joğu-šo* (*vüt*): folyó (víz); *koško-šö* (*vorugem*): száradó (ruha); *pokto-šo* (*jing*): hajtó (ember); *kod-šo* maradék; *kolo-šo* halott; *košto-šo* betegség, baj; *kupturgu-šo* redő; *pudurgu-šo* töredék; *punušku-šo* penész; *loktu-šo* bűvös; *šur-šo* bolha (tkp. szűrő) | *pördö-šö* esztergályos; *küdürt-šö* mennydörgés || cserO. -*šo*, -*šö*: *kol-šo* halott; *pujor-šo* teremő | *küđer-šö* (*küđerö*) mennydörgés.

[CserM. -*ša*: *tol-ša* jövő; *kod-ša* maradék, mult; *kol-ša* halott; *pu-ša* fuvó; *lü-ša* lövő].

7. -*toš* (-*tuš*), -*doš*, -*teš*, -*deš* (nomen actionis, acti, instrumenti képző): cserS. *potar-teš* vég; *punžal-deš* bizonyos szíj a szánon; *pušar-teš* fing; *numal-deš* teher; *peter-teš* fődél | *saur-toš* fordulat; *pul-doš* falat; *voštul-doš* nevetség; *kokur-tuš* köhögés.

8. -*do*, -*dö*, -*de* (nomen verbale [melléknév] képző): cserS. *töge-de*, *tege-de* apró, kicsiny; *penge-de* erős, kemény; *viške-de* híg | *volgo-do* fényes; *čučku-do* gyakor, sűrű; *nugu-do* sűrű, vastag; *pušku-do* lágy; *lošku-do* gyenge | *čüčkü-dö* gyakor, sűrű; *jüks-tö* hideg.

[CserM. -*da*, -*dä*: *tugu-da*; *pinga-da*, *pingä-dä*; *nugu-da*; *puško-da*; *jüš-ta*].

9. -*žo*, -*žö*, -*že* (a 3. sz. birtokos ragja): cserS. *ola-že* városa; *kinde-že* kenyere; *erge že* fia; *mari-že* férje; *áca-že* atyja; *izä-že* bátyja; *aka-že* nénje; *ava-že* anyja; *áj-že* jege | *kudo-žo* háza; *jumu-žo* istene; *vuj-žo* feje | *čüčü-žö* nagybátyja; *üdür-žö* leánya || cserO. -*žo* (-*šo*), -*žö*, -*že* (-*še*): *áca-že* atyja; *mari-že* férje; *ner-že* orra; *eržo-že* fia; *imno-že* lova; *sakor-že* cukra; *torta-že* szekere rúdja; *kutan-že* alfele; *kit-še* keze | *jol-žo* lába; *βuj-žo* feje; *poč-šo* farka; *βür-žö* vére; *šör-žö* teje; *üdör-žö* leánya.

[CserM. -*ža*, -*ša*: *jal-ža* lába; *kid-ža* keze; *ospod-ža* ura; *vuj-ža* feje; *tup-ša* lába].

10. *-no, -nö, -ne* (locativus rag): cserS. *val-ne* rajt, *-n*; *ümbäl-ne* folszínen; *tüväl-ne* alatt; *pokšäl-ne* középett; *šengal-ne* hátul, mögött; *liš-ne* közel; *tembal-ne* eme részen, itt; *tumbal-ne* ama részen, ott | *onšol-no* elül | *tül-nö (tü-nö)* künt; *küš-nö* fönt; *ül-nö* lent; *vül-nö* rajt, *-n* || cserO. *pokšäl-ne* középett | *tü-nö* künt; *küš-nö* fönt; *ül-nö* lent.

[CserM. *-na, -nä*: *anzal-na* elül; *lival-na* alul; *mirt-na* *-nál*; *nimal-na* alatt; *pokšäl-na* középett; *umbal-na* túl; *ül-nä* lent].

11. *-što, -štö, -šte* (inessivus-rag): cserS. *ti-šte* itt; *kutla-šte* körül; *kokla-šte* között; *ola-šte* városban | *tu-što* ott; *ku-što* hol; *longu-što* között; *kudo-što* otthon | *körgö-štö* *-ben*; *türü-štö* szélén || cserO. *kozla-šte* fenyvesben; *jero-šte* tóban; *maška-šte* medvében | *ku-što* hol; *tulo-što* tűzben; *jumo-što* égen; *βujo-što* fejben; *pođo-što* fazékban | *pörto-štö* szobában; *körřo-štö* *-ben*; *šüko-štö* szemétdombon.

[CserM. *-šta*: *vida-šta* vízben; *sira-šta* parton; *korna-šta* úton; *lo-šta* között; *körgi-šta* *-ben*].

12. *-ško, -škö, -ške* (illativus rag): *kokla-ške* közé; *ti-ške* ide; *ola-ške* városba | *ku-ško* hová; *tu-ško* oda; *longu-ško* közé; *kudo-ško* haza | *türö-š'ö* szélére; *körgö-škö* *-be* || cserO. *kokla-ške* közé; *arka-ške* hegyre; *pisto-ške* hársfára | *nuro-ško* erdőbe; *jumo-ško* égbe; *βujo-ško* fejre (tetőre) | *türo-škö* szélére; *pörto-škö* szobába, házba.

[CserM. *-ška*: *vida-ška* vízbe; *tula-ška* tűzbe; *kuruka-ška* hegyre; *lo-ška* közé; *körgi-ška* *-be*].

B) A *tö* és a járulékok közötti határhangzó illeszkedése.

1. *š* (=oš, öš, eš, iš, iš) *) (nomen actionis, acti, instrumenti képző): cserS. *čevaldeš* csepp; *laverteš* sáros idő; *levedeš* fődél; *lüngatdeš* hinta; *iliš* élet; *kachiš* eledel | *vorugoš* varrás, varrat; *modoš* játék | *šürgüštöš* törülköző.

2. *-l* (=ol, ul, öl, el) (gyakorító képző): cserS. *eriktel*- tisztogat; *eštel*- csinálgat, teveget; *övertel*- örvendezik; *uemdel*- újítgat; *taganlel*- patkolgat; *tarvatel*- mozdítgat; *tarvanel*- mozog; *tovatlel*- esküdő-

*) A Budenz nyomán eddig használt < jel helyett, minthogy ez most már általánosan más célra van lefoglalva, jobbnak látom a = jelet használni a nem tisztán elváló képzők és ragok előtt.

zik; *paremdel*- gyógyítgat | *onžuktol*- mutogat; *oldol*- fütöget; *orlol*- gyakran válik; *poktol*- gyakran hajt; *podortol*- töröget; *kor-muštul*- markolgat; *kumuktul*- ledöntöget; *tomuštul*- foltozgat | *eröktöl*- melenget; *törlöl*- egyenget; *nörtöl*- áztatgat; *pördüktöl*- gördítget; *pügürgöl*- hajlong; *sörlöl*- ki-kijózanodik.

3. -št (*=ošt, ušt, üšt, ešt*) (gyakorító képző): *cserS. karnešt*-nyújtózik; *korangešt*- kitéreget; *koštalešt*- merítget; *kudalešt*- gyakran vágat; *temdešt*- nyomogat; *peledešt*- gyakran virágzik; *pidešt*- kötöz; *pualešt*- fölfuvogat; *mužedešt*- jövendőlgat; *lümedešt*- enyvezget | *kološt*- szót fogad; *todošt*- tördel, leszaggat; *orugušt*- varrogat; *kondušt*- hordoz | *kürüšt*- tépeget, szaggat.

[*CserM. -št (-ašt, išt)*: *kol*- hall: *kolšt*-, *kolašt*-, *kolišt*-; *kandhoz*: *kandišt*-; *jad*- kérd: *jadišt*-].

4. -kt (*=okt, ukt, ükt, ekt, ikt*) (míveltető képző): *cserS. erekt*-megmelegít; *engertekt*- dülleszt, támaszt; *eštekt*- tétet; *ošmedekt*- fehérített; *tovatlekt*- megesket; *levekt*- olvaszt; *serekt*- haragít; *jastarekt*- kiürít; *pižikt*- meggyújt; *šogaldikt*- állittat; *šinžikt*- ültet | *moškokt*- mosat; *jogokt*- folyat; *šolgokt*- állít; *onžokt*-, *onžukt*- mutat; *kusnukt*- költöztet; *čocukt*- szül | *kölmökt*- fagyaszt; *dörökt*- elolt; *küčükt*- keret; *tünüktükt*- tanittat; *pördükt*- visszatérít, megtérít; *jörükt*- gördít; *jüktükt*- itattat; *jüksükt*- lehüt; *lüdükt*- ijeszt.

[*CserM. anžakt*-, *anžekt*- mutat; *puštekt*- megölet; *lüdukt*- ijeszt; *lümedekt*- neveztet; *jadekt*- kérdeztet; *išti*- csináltat].

5. -m (*=om, um, öm, em*) (tárgyrag): *cserS. vorugemem* ruhát; *kemem* csizmát; *ilikšem* életet; *azrinem* halált | *pušom* párát; *tulom* tüzet; *omunom* álomlátást; *orlokom* nyomorúságot; *ušom* ész | *üpöm* haját; *vüdöm* vizet; *šüdürom* orsót; *pörtöm* kunyhót.

[*CserM. -m (-am)*: *Jisusam* Jézust; *svatojam* szentet; *šidaram* csillagot || *cserO. -m (=om)* *čonanom* élőt; *šujom* fejet; *tulom* tüzet; *pörtom* kunyhót.]

6. -št (*=uššt, üšt, ešt*) (a többes sz. 3. szem. birtokos ragja): *cserS. aješt* jegük | *vjušt* fejük | *üdüřüšt* leányuk.

[*CserM. -ašt, ešt*: *sulukešt* bünük; *vjuješt* fejük; *lümešt* nevük; *müškürešt* hasuk; *jumešt* istenük; *vurgemašt* ruhájuk].

Ez a labiális illeszkedés meglehetősen következetességgel van végrehajtva. Előfordulnak ugyan illeszkedés nélküli alakok is, de ezeknek a száma aránylag csekély. Ilyenek :

CserS. *küdül-ne* mellett (de: *küdülnö-sö* melletti); *mündür-ne* messze (de: *mündür-nö* is, és *mündürnö-sö* messze levő) | *oldal-mo* család (de: *oldal-me* megcsalt); *oldalalt-mo* csalódás; *jomdar-mo* veszteség; *čoklo-me* áldozat | *or-še* (?) *pi* veszett kutya (NyK. III. 430; de *or-šo* IV. 346.) | tárgyesetek: *volukem, jengom* (*jengam, jingom*), *saldakom, samorökom, ozänom, südürom* (de *zöm* is, *ozümom*; plur. *-šamočem* (-*šamičim*) | frequ. *küdürtel- mennydörög*; *pižiktol- rag- gat*; *jörüktel- gördítget*; *ločkaldol- pattantgat* | frequ. *optešt- rakos- gat*; *kupturgešt- ránczosodik*; *küešt- süt*; *toškešt- lépdel, tapos*; *jodešt- kérdezget* | caus. *onžalukt- megpillantat*; *onžuktükt- meg- mutatattat*; *numalökt- vitet*; *lüngaldükt- hímبالództat*; *čaknukt- hát- ráltat*; *čevaldukt- cseppent*; *čevukt- csepegtet*.

Nem illeszkednek: 1. azon képzők és ragok, a melyekben alsó vagy felső nyelvallással képzett hangzó (legtöbbsnyire *a*, ritkán *ü, u*) van, pl. *a-lan, -dar* (-*tar*), *-kal, -maš, -šaš*; *-na, -da*; *-aš, -ald, -al, -an* (-*än*); *-luk*; 2. néhány állandó *e*-vel való képző és rag, a melyekben a hangzó változatlanságát valamely jelentős elem beleolvadásának lehet tulajdonítanunk; ilyenek: frequ. *zed*: cserS. *oroled- őrizget*; *urmužed- ordítgat*; *uštéd- ásítóz*; *üded- veteget*; *üštéd- söpörget* | denom. *zem*: cserS. *ošem- fehéredik*; *kočem- kese- redik*; *kužem- hosszabbodik*; *šögörem- szűkül*; *üngšem- csendese- dik*; *mündürem- távolodik* | birt. 1. és 2. szem. *zem, zed*: cserS. *kudem, kuded* házam, házad; *jumem, jumed* istenem, istened; *vujem, vujed* fejem, fejed; *üdürem, üdüred* leányom, leányod | praes. 1. és 2. szem. *zem, zed* (az igék egyik részében, míg a másik részében állandó *a*-val *zam, zad*): cserS. *kolem, koled* meghalok, meghalsz; *kučem, kučéd* hágok, hágsz; *nörem, nöred* ázom, ázol; *rüpsëm, rüpséd* ingok, ingasz (*tolam, tolad* jövök, jössz; *uštam, uštad* ásítok, ásítasz; *öräm, örad* csodálkozom, csodálkozol.)

A tőszavak hangzóinak illeszkedése nincs oly mértékben végrehajtva, mint a képzőké s a ragoké. A mélyhangúakban egész közönséges a labiális és illabiális magánhangzók együttléte, pl. cserS. *ola* város; *okšak* sánta; *oksa* pénz; *ošma* homok; *ora* rakás; *orša* sörény; *užga* bunda; *una* vendég; (magas és mély hangok): *örza* hársból font nagy lisztes kosár; *örza* kék; *üžgar, üžgar* szerszám. A magas- hangú szavak többségében egyfajta (csupa labiális v. csupa illabiális) hangzó van ugyan együtt, de azért nem hiányzanak a kivételek sem, pl. cserS. *šöšte* viasz; *čštör* lábtekeres; *ömie* ló; *kölme* fagyott, hideg; *jöter* laskanyújtó; *pöken* szék; *tüžem* ezer; *šüžer* tej; cserO.

küse zseb; üstel asztal. De ezeknek a száma nem nagy, s hozzá még némelyiküknek olyan változata is előfordul, a melyben a hangzók egyfajtajúak, pl. cserS. *önde* és *inde* már; *övert-* és *übürt-örül*; *üngše* és *ünšo* békés, csendes; *pörem* szegély és *pörömd-* beszegélyez; *vüdel-* begöngyöl, fölteker és *vüdül-(en)* hadarva.

Hogy a labiális illeszkedést, úgy a mint ma megvan a cserS. és cserO.-ban, régibb, teljesebb illeszkedés maradványának tekintsük-e, mely a cserM.-ból teljesen kiveszett, vagy pedig újabb fejlődésnek, a melyben az utóbbi nyelvjárás nem volt részes: oly kérdés, a melynek vizsgálásánál nyelvemlékek híján csak a nyelvjárások és a legközelebbi rokon nyelvek egybevetésére vagyunk utalva. Ezen egybevetés a következő eredményt adja:

1. A cserM. az illabiális hangzókat kedveli, a másik két nyelvjárás ellenben a labiálisokat, pl.

M. <i>jal</i> láb	S. <i>jol</i>	O. <i>jol</i>
« <i>šišer</i> tej	« <i>šüžer</i>	« <i>sör</i>
« <i>eder, idir</i> leány	« <i>üdür</i>	« <i>üder</i>
« <i>vir vér</i>	« <i>vür</i>	« <i>bür</i>
« <i>kidärt-</i> mennydörög	« <i>küdürt-</i>	« <i>küdüert-</i>
« <i>kürtne</i> vas	« <i>kürthö</i>	« <i>kürtnö</i>
« <i>vit, vid</i> víz	« <i>vüt</i>	« <i>bit</i>
« <i>vilä</i> kanca	« <i>vülö</i>	« <i>bitlö.</i>

2. A nyelvjárásoknak ezen különböző hajlandósága abban is nyilvánul, hogy a cserM. a jövevényszók illabiális hangzóit megtartja, a másik kettő pedig többnyire labiális hangzókat ejt helyettük, pl.

cserO. <i>inde</i> (tat. <i>imdi</i>) már	cserM. <i>inde</i>	S. <i>önde</i>	O. —
« <i>zis</i> kard	« <i>kize, kizä</i> kés	« <i>küzo</i>	« <i>küzo</i>
tat. <i>kisten</i> szíjon függő	« <i>kesten</i> furkós	« <i>kösten</i>	« [<i>kesten</i>]
ólongolyó	bot, furkó		

3. Abban is, hogy a cserM. a jövevényszók labiális hangzói helyett többnyire illabiálisokat ejt, míg a másik két nyelvjárás megtartja őket, pl.

cserO.	cserS.	cserM.
<i>küdü</i>	<i>kütö</i>	<i>kütö</i> nyáj.
<i>küdük</i> (tat. <i>kücüik</i>)	<i>kütük, kücüik</i>	<i>kitek, kitik</i> rövid.
<i>küber</i> (tat. <i>köbür</i>)	<i>küvär</i> [O. <i>küžar</i>]	<i>kiber</i> híd.
<i>püdüin</i> (ktör. <i>bütün</i>)	<i>pütün</i>	<i>piten</i> egész, ép.
<i>sür</i>	<i>sür-</i>	<i>šer-, šir-, šir-</i> ken, mázol.

4. A magánhangzók tekintetében a cserM. megegyez a legközelebbi rokon nyelvekkel, a mordvinnal és a finnel, vagy legalább közelebb áll hozzájuk, mint a másik két nyelvjárás, pl.

finn	mord.	cserM.	S.	O.
<i>jalka</i> láb	<i>jalga, jalgo</i> gyalog	<i>jal</i>	<i>jol</i>	<i>jol</i>
<i>vete</i> víz	<i>ved, ved'</i>	<i>vit, vid</i>	<i>vüt</i>	<i>βüt</i>
<i>vere</i> vér	<i>ver, ver'</i>	<i>vir</i>	<i>vür</i>	<i>βür</i>
<i>patá</i> fazék (lp.	<i>pate, batte</i>)	<i>pat, pad</i>	<i>pot</i>	<i>pod</i> üst
<i>terä</i> él, hegy	—	<i>ter, tir</i>	<i>tür</i>	—
<i>pesä</i> fészek	<i>piza, pize</i>	<i>pižas, pižäž</i>	<i>püžakš</i>	—
<i>turpa</i> állati orr	<i>türva, turva</i> ajak ¹⁾	<i>türvä, tervä</i>	<i>türrö</i>	—
<i>syle</i> öl ²⁾	<i>sel, säl</i>	<i>šel</i>	<i>šülő</i>	—
[lapp <i>jabme-</i> meghal	—	<i>jam-</i> elvész	<i>jom-</i>].	—

Ezen tényekből azt kell következtetnünk, hogy a nyiltabb hangzókat kedvelő cserM. nyelvjárás hangállapota az eredetibb, s a másik két nyelvjárásnak labializálásra törekvése újabb fejlődés.

SZINNYEI JÓZSEF.

Hangiró készülék. A Nyelvtud. Közl. XXIII. kötetében (221—227. ll.) ismertettem a készülékeket, melyekkel az egyes hangok képzése módját láthatóvá lehet tenni. E készülékek közül nagyon fontosak azok, melyek a hanghullámok rezgését rajzolják le, s így megmutatják a hangszalagok működését az illető hangok képzése közben, továbbá az egyes hangok időtartamát s a hang erősségét. Viotor a *Phonetische Studien* legújabb füzetében (Neue Folge, I: 25.) ismertet egy erre a célra szolgáló újabb készüléket, melyet *Albrecht* tübingai mechanikus szerkesztett. A *kymographion* (így nevezik ezt a hangiró készüléket) egy Marey-féle dobbal van kapcsolatban, s a dobon mozgó tű írja kormozott papírra a rezgés alakját; a papírt egy óraszerkezet egyenletes sebességgel forgatja, úgy hogy tekintetbe véve a forgás sebességét s a lerajzolt hanghullámok számát, pontosan ki lehet számítani a kiejtett hangnak rezgési számát s zenei magasságát. Viotor közli az említett helyen e készülék rajzát, valamint a német *du* és *thu* szótagok hullámvonalának alakját. Egy ilyen hangiró készülék ára 180 márka; van azonban ennél még sokkal tökéletesebb is, melyet *Albrecht* 900 márkáért készít. Az ilyen készülékkel tett kísérletek eredményei igen fontosak mind a phonetika, mind az akusztika egyes kérdéseire nézve, s ezért kívánatos volna, ha minél többen tennének vele kísérletet.

BALASSA JÓZSEF.

¹⁾ zürjP. *tirp* ajak.

²⁾ Talán *sile*-ből; vö. lp. *sall, salla*, bár a lapp *a* ép úgy lehet f. *y*-nek, mint *i*-nek megfelelője (l. Thomsen, Einfluss 36); zürj. *sil, votj. sil, sul*.